

KARASSZON DIÉNES*

A himlő elleni vakcináció hazai bevezetésének nemzetmentő jelentőségéről

Az egészségügy (*res sanitatis*) innovációját mindig a járványosan fellépő és súlyos áldozatokat követelő fertőző betegségek elleni küzdelem tette szükségessé. Az egészségügy történetében kimagasló helyet vívott ki magának a német származású, de éveken át az orosz cári udvarban működő, majd Bécsben megtelepedő és az ún. „első” bécsi orvosi iskolához csatlakozó **Johann Peter Frank** (1745–1821), aki 1779–1827 között megjelent „System einer vollstaendigen Polizey” c. művével a „*Szociálmedicina Atyja*” címet érdemelte ki. Az ő közvetlen tanítványa és hű követője volt **Bene Ferenc** (1775–1858) orvosprofesszor, aki hazánkban lett a *társadalomorvos* atyamestere. Az ő születésének 225-ik, egyben mestere, J. P. Frank születésének 255-ik évfordulója többszörösen is indokolja, hogy a hazánkban pusztító himlő elleni első nyilvános védőoltást 100 évvel ezelőtt, 180. augusztus 27-én végrehajtó Bene Ferenc életéről és működéséről röviden megemlékezzünk.

A fekete, vagy hólyagos himlő (*variola vera*) a VI. sz.-ban jelent meg Európában és a XIX. sz. végéig 20 járványhullámban söpört végig kontinensünkön. Ez időszak alatt Európa legsúlyosabb, halálos kimenetelű fertőző betegségévé vált. **Domby Sámuel**, Borsod megye főorvosa joggal írta koráról, a XVIII. századról: „...az himlők a leghalálosabb betegségek közül valók legyenek, melyet mi azért úgy nézhetünk, mint legnevezetesebb okát a mi méltán megsiratható nemzetünk fogyatkozásának...”

Dicsőségére válik a magyar orvosoknak, hogy **Jenner** 1798-ban ismertté vált világraszóló felfedezésének hírére azonnal reagáltak és már 1799-ben végeztek védőoltást Jenner módszerével. Esztergomban, az ott kitört himlőjárvány terjedésének megakadályozására a Helytartótanács ajánlotta vakcináció alkalmazását; ennek végrehajtása az akkori esztergomi főorvos, **Lenhossék Mihály Ignác** (1773–1840) nevéhez fűződik. Ő később, már országos főorvos korában is sokat tett a himlő elleni védőoltások kötelezővé tételéért, ennek országos szintű elrendelését és bevezetését 1829-ben könyvelhette el sikerként.

Közbevetőleg, az *innovációra* figyelemmel említem, hogy a Jenner által kidolgozott vakcináció megindítása jelenti hazánkban az *oltóanyagtermelés* megindulását. Az első oltásokhoz ugyanis még Bécsből, **De Carro** laboratóriumából hozták az oltóanyagot, illetve az oltandó gyermekkel utaztak Bécsbe s az annak karján fejlődő hólyagból nyert „nyirkot” oltották tovább. Utóbb, 1802-

* Magyar Orvostörténelmi Társaság, 1023 Budapest, Török utca 12.

től már országunk csaknem minden nagyobb városában oltottak, s hogy ennek feltételei biztosítva legyenek, az akkori országos főorvos, **Schraud Ferenc** javaslatára hat nagyobb városunkat kötelezték himlőnyirok termelésére. Mégis, amennyire büszkéek lehetünk orvosaink eredményes működésére, oly sajnálattal kell megállapítanunk, hogy lakosságunk műveletlen rétegei makacsul ellene szegültek az oltásnak. Ez ellen lépett fel Bene Ferenc orvosprofesszor, aki fentebb említett első nyilvános védőoltása után 1802-ben „*Rövid oktatás a mentő himlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról*” címmel megjelentetett könyvében szállt síkra a védőoltások elterjesztéséért. Könyvével oly átütő sikert aratott, hogy azt latin, német, szlovák és horvát nyelvre fordítva is megjelentették.

A feledékeny, sőt hálátlan utókor Bene professzornak, az orvos-akadémikusaink hosszú sorát megnyitó, nemzetközi hírű tudós orvosunknak ma már többnyire csak a himlő elleni védőoltások propagálása terén kifejtett érdemeit tartja számon. Ezt a hiányosságot is pótolnunk kell.

Bene Ferencnek már a pályaválasztása is „innováció”. Nemes ifjú ugyanis abban a korban, amelyben az orvosi pálya még lenézett, alantas foglalkozásnak számított, nem ment orvosnak. Az orvosnak készülő ifjú Ferencet atyja csak „hóhérlegénynek” titulálta. Innováció volt az is, hogy Bene – diplomáját megszerelve – nem az orvosi gyakorlatot választotta, hanem J. P. Franknak, az egészségügy európai reformátorának lett a tanítványa, majd követője s ennek jegyében egész életét hazánk egészségügye fejlesztésének szolgálatába állította. Erre kedvező lehetőség nyílt számára akkor, amikor kinevezték az egészségügyi rendészetet és – mai nevén – igazságügyi orvostant magában foglaló *államorvostan* egyetemi tanárává (1805). Rögtön tankönyvíráshoz kezdett a hamarosan meg is jelent „*Elementa politiae medicinae*” c., 296 oldal terjedelmű könyve (1807), melynek első része a *hygieia publicat* (közegészségtant), második része az *iatritia publicat* (közgyógyászatot), azaz a kórházak és az ápolószemélyzet szervezetét és feladatait foglalja össze. Külön hangsúlyt érdemel, hogy könyvében Bene önálló fejezetet szentel az *iparegészségtannak* és ennek az ipartörténeti szempontból kimagasló jelentőségű tárgykörnek XVIII. századi irodalmát is felsorolja. Ugyancsak önálló fejezetben tárgyalja az *iskolaegészségtant*, különös tekintettel az iskolás gyermekek testi nevelésére, iskolai tornásztatására. Hangsúlyozta a *mentésügy* jelentőségét és feladatait. – Nem sokkal később (1811-ben) *igazságügyi orvostant* tárgyaló könyve jelent meg „*Elementa medicinae forensis*” címmel s ezt hamarosan követte kétkötetes magyar nyelvű könyve, melynek „*Az orvosi tudománynak rövid rajzolatja*” címet adta. Ez a könyv, 1812-ben megjelent I. kötetében az *élettant* és az *egészségtant*, 1813-ban kiadott II. kötetében az *általános kór- és gyógytant*, valamint a *gyógyszertant* tárgyalja. Sorra jelentek meg újabb munkái a himlő elleni védőoltásokról is.

Széles körű tudományos működésének, nagyszerű emberi tulajdonságainak és kiváló oktató-nevelő képességének elismeréseként bízták rá 1816-ban a **Prandt** professzor megbetegedése, majd elhunytá következtében megürült „*Különös kór- és gyógytani klinikának*” nevezett, II. sz. Belgyógyászati Klinika vezetését.

Belgyógyász professzorként Bene Ferenc 26 éven át működött, és pedig nemzetközi viszonylatban is kimagasló eredménnyel. Ez idő alatt írta meg latin nyelven, öt kötet terjedelmű híres belgyógyászati tankönyvét, az „*Elementa medicinae practicae*-t” (1833), mely hosszú időn át szolgálta kiváló eredménnyel, kötelező tankönyvként az orvoseképzést nemcsak hazánkban, hanem Oroszország és Olaszország egyetemén, nem hivatalos tankönyvként pedig német egyetemeken is. – Nem késett az elismerés: egyetemi dékáni, majd rektori tisztség; kir. tanácsosi cím, Lipót-rend voltak kitüntetései. Tagjává választotta Benét a Bécsi Orvosegyesület, a Badeni Tudós Társaság; a Párizsi Etnológiai Társaság; elnökévé a pesti Kir. Orvosegyesület. Az *innováció* szempontjából külön hangsúlyt érdemel, hogy Bene egyik megalapítója volt a Kir. Magyar Természettudományi Társulatnak; az ő javaslatára alakult meg a „*Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándor-gyűléseinek*” nevezett szervezet, alapításának 175. évfordulóját ünneplő Magyar Tudományos Akadémiánk történetében pedig ő az *első hazai orvos-akadémikus*, akit a nádor védnöksége alatt 1827. november 30-án felállított 22 tagú választmány emelt tagjai sorába. A négy első alapítóból (**Széchenyi, Vay Ábrahám, Andrássy György és Károlyi György**), 22 választott tudósból, köztük másodikként Bene Ferencből, továbbá – többek között – **Döbrentei Gáborból, Fejér Györgyből, Kazinczy Ferencből, Kisfaludy Sándorból, Kövy Sándorból** alakult Választmány feladata volt

az MTA Alapszabályának elkészítése és a Tudós Testület működési tervének és feladatainak kidolgozása. Itt kifejtett eredményes működése elismeréseképpen választotta Bene Ferencet a Magyar Tudományos Akadémia *dísztagjává* (1831). Megjegyzést érdemel, hogy a „dísztagságot” ma a latin „*honoris causa*” szó szerinti fordítása alapján „tiszteleti”, vagy „tiszteletbeli” tagságnak nevezik és gyakran tévesen értelmezik, mintha nem „rendes” hanem csak amolyan „címetes” tagságot jelentene. Ennek figyelembevételével ajánlatosnak látszik a hagyományos magyar „dísztag”, „díszpolgár” elnevezések használatához visszatérni.

Amikor hazánkban 1831-ben kitört a *kolera*, Bene professzor 100 arany pályadíjat tűzött ki a hazánkban mindaddig ismeretlen, új betegségről készítendő legjobb kórrajz szerzőjének megjutalmazására. Egyébként is külön súlyt helyezett az orvosképzés kapcsán az *orvossá nevelés* jelentőségére. Az egyetemi ifjúságnak **Kossuth** eszméi hatására egyre erősödő nyugtalankodása azonban nemtetszését, sőt ellenérzését váltotta ki. Kossuth megítélésében akadémiai tagtársával, Kövy Sándor jogászprofesszorral értett egyet s bár az őáltala megalapított „Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésének” alakuló ülésén (1841) tartott elnöki megnyitó beszédében kifejtette, hogy „*Öregbedik örömünk, hogy a teremben, hol anyanyelvünk dacára holt nyelven tiszteltük a múzsát, urunk, kegyesen uralkodó fejedelmünk bölcs intézkedése által valahára ajkunkról magyar szó hangzik*”, még ugyanabban az évben le is köszönt egyetemi katedrájáról és nyugállományba vonult. Ehhez az elhatározásához bizonyára hozzájárultak azok a méltatlan támadások is, amelyek őt a homoeopáták részéről érték.

Az 1848–49. évi szabadságharc után új történelmet írt a magyar nemzet, ám ebben Bene Ferencnek, a „*szent öregnek*”, orvosi rendünk egyik legnagyobb tiszteletet kivívó vezetőjének nem jutott méltó hely. Tanításai azonban termékeny talajra találtak. A pesti egyetemen 1852-ben „*Központi Ojtó Intézet*” létesült, amely „*a vakcináció buzgó és hatalmas apostola*”: **Gebhard Ferenc** vezetésével eredményesen szolgálta a himlő elleni specifikus védekezést, Bene társadalomorvostani eszméi és tanításai pedig **Markusovszky Lajosnak**, a magyar orvostudomány, orvosképzés és egészségügy nagyszerű szervezőjének működése által megvalósulva, ma is iránymutatók számunkra.

VÁLOGATOTT IRODALOM

- Gortvai Gy.: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.
 Győry T.: Magyarország orvosi bibliographiája. Athenaeum, Budapest, 1900.
 U.a.: Az orvostudományi kar története, Budapest, 1936.
 Hainiss G.: A védhimlőoltás kézikönyve. Budapest, 1895.
 Hőgyes E.: Emlékkönyv a budapesti kir. m. Tudományegyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről. Athenaeum, Budapest, 1896.
 Kovács Sebestény E.: Emlékbeszéd Bene Ferenc felett. Orvosi Hetilap, 1858, 40. sz. 651. old.
 Magyar-Kossa Gy.: Magyar Orvosi Emlékek I–V. Reprint kiadás. HOGYF Ed. Budapest, 1994–95.
 Réti E.: Nagy Magyar Orvosok. Művelt Nép, Budapest, 1954.
 U.a.: A magyar orvosi iskola mesterei. Medicina, Budapest, 1969.
 Rigler G.: Közegészségtan és a fertőző betegségek. Kolozsvár, 1910.
 Tulassay Zs. (szerk.): A szentkirályi utcai Belgyógyászati Klinika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.